

A horvát gazdaság az ezredfordulón

IFJ. SIMON GYÖRGY

Horvátország, a korábbi Jugoszlávia egyik legfejlettebb köztársasága politikai függetlenségét a kilencvenes évek első felében Szerbiával és Montenegróval vívott háború eredményeként szilárdította meg. Ebben az időszakban a hadigazdálkodás körülményei között sikeres stabilizációs programot hajtottak végre, s lerakták a gazdasági és pénzügyi önállóság alapjait is. A délszláv konfliktus befejezése után a zágrábi kormány fennhatósága fokozatosan az ország egész területén helyreállt. Megkezdődött az újjáépítés, s az időnként tapasztalható válságjelenségek ellenére folytatódott az átalakulás, a korszerű, versenyképes piacgazdaság kiépítése. Ugyanakkor a kilencvenes években Horvátországban lényegében egy diktatórikus rendszer volt hatalmon. Ezért a valódi demokratizálódás, amely a piaci reformok felgyorsulását és az Európai Unióval való szorosabb kapcsolatokat hozta magával, csak napjainkban, az ezredfordulóval indult el.

Bevezető

Horvátország, amely korábban Szlovénia után a második legfejlettebb jugoszláv tagköztársaság volt, 1991. június 25-én vált függetlenné. 1992 májusában a Horvát Köztársaság az ENSZ tagja lett. 1992 decemberében belépett a Nemzetközi Valutaalapba (IMF), 1993 februárjában pedig a Világbankba. A zágrábi kormány azonban a jugoszláv vezetés támogatását élvező krajjinai és szlavóniai szerbek fegyveres ellenállása miatt kezdetben az ország területének kétharmadát tudta csak ellenőrizni. A függetlenség kikiáltását követően kitört délszláv háborúban a horvát hadsereg 1995 májusában visszafoglalta Nyugat-Szlavóniát, augusztusban pedig felszámolta a Krajjinai Szerb Köztársaságot. A szerb ellenőrzés alatt maradt térségekben a horvát szuverenitás helyreállítását az 1995 novemberében megkötött daytoni békemegállapodások tették lehetővé. E megállapodások értelmében Kelet-Szlavónia, Baranya és Nyugat-Szerémség 1996. január 15-én átmenetileg ENSZ-közigazgatás alá került, s két év múlva ismét horvát terület lett.

1990 májusától 1999 decemberéig Horvátország elnöke *Franjo Tudjman* volt, aki lényegében diktatórikus hatalmat gyakorolt. A politikai életben a nacionalista Horvát Demokratikus Közösség (HDZ) dominált. Ebben az ún. hercegovác lobbij játszott meghatározó szerepet, amely a hercegovinai horvátok érdekeit igyekezett érvényesíteni. A Tudjman halálát követő átmeneti időszak után 2000 januárjában a Szociáldemokrata Párt (SDP) vezette balközép koalíció került kormányra *Ivica Račan* miniszterelnökkel az élen, s februárban a centrista *Stjepan Mesić*, a Horvát Néppárt (HNS) jelöltje lett a köztársasági elnök. Ezzel a demokratikus átalakulás politikai és gazdasági téren egyaránt nagyobb lendületet vehetett (*Tanner*, 2001).

Ifj. Simon György PhD., a KSH vezető tanácsosa.

A gazdaságfejlődés általános jellemzése

Horvátországban az átalakulási folyamat kezdete 1991-re, a függetlenség kivívásának évére tehető, noha a volt Jugoszlávia keretei között a lengyelországihoz sokban hasonló utolsó gazdasági reformot a horvát nemzetiségű *Ante Marković* mint a szövetségi kormány elnöke 1989-ben kezdeményezte. Ezen kívül bizonyos területeket (például a munkaerőpiac, az árak liberalizálása) már az 1965-ös jugoszláv reform is érintett (*Šonje – Vujčić, 2000*).

1. táblázat

A reál GDP évi átlagos változási üteme a közép-kelet-európai országokban (százalék)

Év	Horvátország	Csehország	Észtország	Lengyelország	Lettország	Litvánia	Magyarország	Szlovákia	Szlovénia	Közép-Kelet-Európa*
1990	-7,1	-1,2	-6,5	-11,6	2,9	-5,0	-3,5	-2,5	-4,7	-6,6
1991	-21,1	-11,6	-13,6	-7,0	-10,4	-5,7	-11,9	-14,6	-8,9	-10,3
1992	-11,7	-0,5	-14,2	2,6	-34,9	-21,3	-3,1	-6,5	-5,5	-2,2
1993	-8,0	0,1	-8,8	3,8	-14,9	-16,2	-0,6	-3,7	2,8	0,3
1994	5,9	2,2	-2,0	5,2	0,6	-9,8	2,9	4,9	5,3	3,9
1995	6,8	5,9	4,6	7,0	-0,8	3,3	1,5	6,7	4,1	5,4
1996	6,0	4,8	4,0	6,0	3,3	4,7	1,3	6,2	3,5	4,8
1997	6,5	-1,0	10,4	6,8	8,6	7,3	4,6	6,2	4,6	4,9
1998	2,5	-2,2	5,0	4,8	3,9	5,1	4,9	4,1	3,8	3,4
1999	-0,4	-0,4	-0,7	4,1	1,1	-3,9	4,2	1,9	5,2	2,6
2000	3,7	2,9	6,9	4,0	6,6	3,9	5,2	2,2	4,6	4,0
2001 ^a	4,1	3,6	5,4	1,1	7,6	5,7	3,8	3,3	3,0	2,6
2002 ^b	3,5	3,5	4,0	1,5	5,0	3,5	3,2	3,5	3,0	2,6
01/89 ^c	84	101	87	128	69	69	108	106	118	110

* Súlyozott átlag. Közép-Kelet-Európa adatai a balti államokat is tartalmazzák.

^a Előzetes adatok. ^b Előrejelzés. ^c Reál GDP 2001-ben az 1989-es szint százalékában.

Forrás: EBRD [2002] 17. o.

Az 1. táblázatból látható, hogy Horvátországban 1990–1993-ban főleg a délszláv háború hatására súlyos gazdasági visszaesés ment végbe, amelyet átmeneti növekedés után 1999-ben a koszovói válság miatt a termelés újabb csökkenése követett. Azóta a horvát gazdaság ismét növekszik, évi 4 százalék körüli értékkel.

A gazdasági visszaesés mélypontján, 1993-ban a GDP háromötöde (60 százaléka) volt az 1989-es értéknek, 1998-ban és 1999-ben 78 százaléka. Az újbóli növekedés eredményeként 2001-ben 84 százalékot sikerült elérni. Közép-Kelet-Európa egészében (a balti régióval együtt) kisebb mértékű gazdasági visszaesés következett be, mint Horvátországban: az 1992-es mélypontra az 1989. évi érték 82 százaléka, majd 2001-ben 110 százaléka. 2001-ben Szlovénia eredménye 118 százalék volt, amit a térségben csak Lengyelország (128 százalék) múlt felül. Magyarország, ahol a transzformációs visszaesés viszonylag mérsékelt volt (1993-ban az 1989-es szint 82 százaléka) az adott vonatkozásban 2001-ben a harmadik helyen állt. Mindez Horvátország regionális helyzetének romlásáról tanúskodik. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy 1989 után a délszláv háború ellenére Közép-Kelet-Európában nem Horvátország helyzete alakult a legkedvezőtlenebbül. Például Lettországon 1993-ban a GDP az 1989-es szint 51 százalékára,

Litvániában 1994-ben 53 százalékra csökkent, míg 2001-ben mindkét balti állam csak 69 százalékot ért el.

Milyen mértékben közelítette meg a horvát gazdaság az elmúlt évtized folyamán az Európai Unió és az Egyesült Államok fejlettségi szintjét?

Ezt a kérdést célszerű az egy lakosra és egy foglalkoztatottra jutó bruttó hazai termék vásárlóerő-paritáson, 1996. évi dollárban kifejezett adatai alapján vizsgálni. Az 1996. év kiválasztását nemcsak az erre vonatkozó viszonylag széles körű nemzetközi összehasonlítás (KSH, 1999) indokolja, hanem az is, hogy Horvátország esetében ez a délszláv háború befejezését követő első békeév.

2. táblázat

Az egy lakosra és az egy foglalkoztatottra jutó GDP Horvátországban
(1996. évi dollárban, vásárlóerő-paritáson)

Év	Egy lakosra számítva			Egy foglalkoztatottra számítva		
	dollár	EU15	Egyesült Államok	dollár	EU15	Egyesült Államok
	százalékában			százalékában		
1990	7 760	40,2*	28,9	16 342	36,4*	29,4
1991	6 462	34,0	24,5	14 798	33,5	26,5
1992	5 746	30,0	21,4	14 783	32,7	25,8
1993	5 118	27,0	18,8	14 296	31,2	24,7
1994	5 393	27,7	19,3	15 756	33,4	26,7
1995	5 737	28,9	20,3	17 403	36,3	29,5
1996	6 315	31,4	21,8	18 424	38,0	30,2
1997	6 628	32,2	22,2	19 028	38,6	30,5
1998	6 906	32,7	22,4	20 135	40,4	31,4
1999	6 798	31,4	21,4	20 756	41,2	31,6
2000	7 236	32,5	22,2	20 674	40,5	30,7
2001**	7 533	33,5	23,4	22 744	44,5	33,7

* A korábbi NDK nélkül. ** Előzetes adatok.

Megjegyzés: Horvátországban 1 dollár = 3,805 kuna, az EU-ban 1 dollár = 0,92 PPS.

Forrás: Statistički ljetopis Republike Hrvatske. Zagreb: Državni zavod za statistiku; Statistical Abstract of the United States. Washington, D.C.: Bureau of the Census; Yearbook of Labour Statistics. Geneva: ILO különböző kötetei; BEA [2002]; KSH [1999] 14. o.; United Nations [2002] 222–223. o.; LABORSTA és WIIW adatbázis; New Cronos Eurostat-adatbázis.

A 2. táblázat adatai alapján megállapítható, hogy az egy lakosra jutó GDP Horvátországban az 1990 és 2001 közötti időszakban az EU Tizenötök színvonalának kétötödéről egyharmadára, az Egyesült Államokénak pedig kéthetedéről kétkilencedére csökkent. 1993-ban ez a mutató alig több mint egynegyedét tette ki az uniós és kevesebb, mint egyötödét az amerikai teljesítménynek. Ez főként a délszláv háború következményeivel magyarázható. 1993–2001 között a szóban forgó mutató mindkét viszonylatban emelkedett. Mivel 2001-ben a horvát gazdaság valamivel több mint egyharmadát érte el a Tizenötök átlagának, igazából még nem tekinthető érettnak az uniós csatlakozásra (ahhoz ugyanis az EU átlagának legalább a felét kellene elérni).¹ Az egy foglalkoztatott-

¹ Az európai integrációs törekvések szempontjából kulcsfontosságú kérdés, hogy Horvátország teljesítse az ún. koppenhágai kritériumokat, vagyis az uniós tagság azon politikai és gazdasági feltételeit, amelyek (1) a demokráciára, törvényességre, az emberi és kisebbségi jogokat garantáló intézmények stabilitására, (2) a működőképes, az Európai Unióban jellemző éles verseny és a piaci erők nyomását állni képes piacgazdaság megteremtésére, (3) a tagsággal járó kötelezettségek teljesítésére és a politikai, valamint a gazdasági és monetáris unió céljainak elfogadására, továbbá (4) az EU jogrendszere, az *acquis communautaire* teljes átvételére

ra számított GDP-t illetően a helyzet kedvezőbbben alakult. Ebben a vonatkozásban az egész 1990–2001-es periódust tekintve Horvátország 1,2-szeresére növelte teljesítményét az Európai Unióhoz és 1,1-szeresére az Egyesült Államokhoz képest, bár így is utóbbiak színvonalának csak négykilencedét, illetve egyharmadát érte el.

3. táblázat

A számított makroindexek alakulása Horvátországban 1990 és 2001 között

Év	Inflációs ráta a fogyasztói árindex szerint (%) <i>a</i>	Munkanélküliségi ráta (%) <i>b</i>	Mizéria-index <i>c</i> (<i>a+b</i>)	Reál GDP évi átlagos változási üteme (%) <i>d</i>	Népszertülnégségi index <i>e</i> (<i>a-3d</i>)	A központi költségvetés egyenlege a GDP százalékában <i>f</i>	A folyó fizetési mérleg egyenlege a GDP százalékában <i>g</i>	Egyensúlytalansági index <i>h</i> (<i>-f+2g</i>)	Együttesen <i>i</i> (<i>c+e+h</i>)
1990	594,0	8,2	602,2	-7,1	615,3	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
1991	124,2	14,9	139,1	-21,1	187,5	n.a.	-3,2	n.a.	n.a.
1992	634,0	15,3	649,3	-11,7	669,1	-3,9	8,0	-12,1	1306,3
1993	1486,3	14,8	1501,1	-8,0	1510,3	-0,8	5,7	-10,6	3000,8
1994	107,2	14,5	121,7	5,9	89,5	1,2	5,9	-10,6	200,6
1995	4,0	14,5	18,5	6,8	-16,4	-1,4	-7,7	16,8	18,9
1996	4,3	16,4	20,7	6,0	-13,7	-1,0	-5,5	12,0	19,0
1997	4,1	17,5	21,6	6,5	-15,4	-1,9	-11,6	25,1	31,3
1998	6,5	17,2	23,7	2,5	-1,0	-1,0	-7,1	15,2	37,9
1999	3,4	19,1	22,5	-0,4	4,6	-6,5	-6,9	20,3	47,4
2000	4,8	21,1	25,9	3,7	-6,3	-6,9	-2,3	11,5	31,1
2001*	4,5	22,0	26,5	4,1	-7,8	-5,7	-2,9	8,7	27,4

* Előzetes adatok.

Forrás: Transition report. London: EBRD különböző kötetei; LABORSTA adatbázis.

A közvélemény célértékelésének jellemzésére az alapvető makromutatók segítségével különféle indexek konstruálhatók, amelyeket itt *Fakó* [1999] alapján határozzunk meg. A 3. táblázat adatai szerint Horvátországban 1990–2001-ben ezek az indexek különféleképpen alakultak. Az indexek szerkezete olyan, hogy a negatív vagy zéró értékek kedvezőek, a pozitívak kedvezőtlenek.

Az együttes index, amely a rendelkezésre álló adatok hiányossága miatt csak 1992–2001-re számítható ki, a viszonylag legkedvezőbb 1995-ben volt, főként a rendkívül gyors gazdasági növekedés eredményeként. Ekkor az 1993-as hiperinflációt 1994-ben követő vágtató infláció mérsékelt áremelkedésbe ment át, amely tartósnak bizonyult. Ugyanakkor a munkanélküliség az előző évi szinten maradt, míg a központi költségvetés és a folyó fizetési mérleg korábbi többlete hiányba csapott át. 1996-tól az együttes index emelkedni kezdett, majd az 1999-es koszovói válság után ismét csökkenő tendenciát mutatott.

vonatkoznak (*Palánkai*, 1999, 360. o.). Ezeknek a feltételeknek Horvátország egyelőre még nem tud maradéktalanul megfelelni.

A transzformációs válság időszakát (1990–1993) Horvátországban nemcsak a termelés visszaesése, az árak liberalizálása és a magas infláció, hanem a piaci intézmények kiépítésének kezdete is jellemezte. 1993 után a termelés megélné, az inflációs ráta csökkent és működésbe jöttek a piacgazdaság intézményei. Az ország egyre inkább a nemzetközi pénzügyi piacok integráns részévé vált. Így könnyebben juthatott hozzá a külföldi hitelforrásokhoz, ami a folyó fizetési mérleg hiányának növekedését vonta maga után (lásd: Šonje – Vujčić, 2000).

Az átalakulási folyamat beindulásával Horvátországban a munkanélküliség, amely túlnyomórészt strukturális okokkal magyarázható, más volt szocialista országokhoz hasonlóan nagyon gyorsan emelkedett. Ennek következtében a munkanélküliségi ráta 1990 és 2001 között 2,7-szeresére nőtt (3. táblázat). Gligorov és Vidović [2001a] szerint a növekvő munkanélküliség a horvát gazdaságban elsősorban a szerkezeti átalakuláson keresztülmenő vállalatok dolgozóinak tömeges elbocsátásával és a csődeljárás kiszélesítésével függött össze.

Meg kell azonban jegyezni, hogy az egykori KGST-országoktól eltérően hivatalosan regisztrált munkanélküliek Horvátországban a szocialista időszakban is léteztek, vagyis a munkanélküliség csak részben volt rejtett. Ezen kívül – mint fentebb már említettük – az átalakulás első éve a délszláv háborúval estek egybe, ami a békés körülményekhez képest a várhatónál mélyebb recessziót okozott, s így a foglalkoztatásra is igen negatív hatott (lásd például Šonje – Vujčić, 2000).

A horvát költségvetés kiadásainak nagy hányada az újjáépítésre (lakásépítés), valamint a háborús veteránoknak, hadirokkantoknak, menekülteknek és a délszláv konfliktus egyéb áldozatainak szánt juttatásokra irányul. Az 1995 utáni jelentős csökkentés ellenére a honvédelmi kiadások tekintetében Horvátország Európában még mindig az első között van, bár ezek a kiadások a GDP-hez viszonyítva az 1994-es 11,3 százalékról 2000-ben 3,3 százalékra csökkentek (Gligorov – Vidović, 2001a, 5. o.).

Gligorov [2002] rámutat arra, hogy Horvátországban a költségvetési hiány a stabilizáció után is komoly probléma maradt, amelyet a bevételek adóemelések révén való növelésével próbáltak megoldani. Ez azonban negatív hatást gyakorolt a bankszektor és a vállalati szektor helyzetére a költségek emelkedése miatt, beleértve a hitelek megnövekedett költségeit a magasabb kamatlábak következtében. Ily módon a magas költségvetési deficitet, amelyet ráadásul külföldi kölcsönökből finanszíroztak, nem sikerült kiküszöbölni.

4. táblázat

A képzettség alakulása Horvátországban 1990 és 2000 között
(a 15 éven felüli népesség adatai alapján)

Év	Év/fő	Szlovénia	Átalakuló országok	Németország	Egyesült Államok
			százalékában		
1990	5,85	88,2	58,7	59,3	49,8
1995	6,06	88,6	64,1	60,4	51,0
2000	6,28	88,3	64,9	61,6	52,1

Forrás: Barro – Lee [2000].

A 4. táblázat adatai azt mutatják, hogy 1990 és 2000 között Horvátországban a 15 éven felüli népességen belül nőtt az egy főre jutó képzési évek száma. A szóban forgó időszakban a képzettségi szint az átalakuló országok átlagának háromötödéről csaknem kétharmadára emelkedett. Szlovéniához képest gyakorlatilag nem történt változás. Így a

horvát képzettségi szint az ezredfordulóra hétnyolcada maradt a szlovén teljesítménynek. Ugyanakkor Horvátország e téren valamelyest csökkenteni tudta a fejlett ipari országokkal szembeni elmaradását. Ennek eredményeként az ezredfordulóra a horvát gazdaság a képzettség szempontjából némileg közelebb került az Európai Unió legerősebb gazdasági hatalma, Németország, valamint az Egyesült Államok színvonalához.

Mi jellemezte a horvát gazdaságban az elmúlt évtized folyamán a napjainkban kulcsfontosságú *kutató-fejlesztő tevékenységet*?

A kutató-fejlesztő munkát végző tudósok és mérnökök részaránya a teljes foglalkoztatottságban 1991–2000-ben évente átlagosan 2,5 százalékkal növekedett (5. táblázat). A képzettséghez hasonlóan Horvátország helyzete Szlovéniához, Németországhoz és főként az Egyesült Államokhoz viszonyítva valamelyest javult. Megjegyzendő azonban, hogy a kutató-fejlesztő szakemberek abszolút száma Horvátországban az 1990-es 8772 főről 2000-ben 7768 főre csökkent (forrás: Statistički ljetopis Republike Hrvatske különböző kötetei).

5. táblázat

A kutató-fejlesztő munkát végző tudósok és mérnökök aránya Horvátországban
(az összes foglalkoztatotthoz viszonyítva)

Év	Ezrelék	Index: 1990=100	A Horvátországban kutató-fejlesztő munkát végzők aránya		
			Szlovénia	Németország	Egyesült Államok
			százalékában		
1990	3,91	100	94,2	n.a.	49,4
1991	4,15	106	90,4	64,2	52,3
1992	4,88	125	99,6	76,5	62,5
1993	5,15	132	116,3	81,5	64,2
1994	5,28	135	94,3	82,6	66,0
1995	5,52	141	99,5	86,1	70,0
1996	5,34	137	104,5	82,3	68,5
1997	3,86	99	86,2	58,6	49,7
1998	3,49	89	73,9	52,6	42,1
1999	4,56	117	91,9	65,0	60,6
2000	5,00	128	103,1	70,6	66,8

Forrás: Statistički ljetopis Republike Hrvatske; Statistical Abstract of the United States; Yearbook of Labour Statistics különböző kötetei; LABORSTA adatbázis; New Cronos Eurostat-adatbázis.

A kilencvenes években a kutatás-fejlesztés a Horvát Köztársaságban nemcsak az átalakulás objektív problémáival került szembe, hanem a nem eléggé átgondolt, gyakran önkényes, nem célravezető döntések következményeit is kénytelen volt elviselni, beleértve az ún. „agyelszívás” (brain drain) fokozódását is (Švob-Djokić, 2002).

Struktúraváltás és ágazati dinamika

A független Horvát Köztársaságnak a jugoszláv belső piac felbomlása miatt súlyos gazdasági örökséggel kellett szembenéznie, mivel ipari létesítményei korábban rendszerint a volt Jugoszlávia más köztársaságaiban található nagyüzemekkel álltak technológiai kapcsolatban. A függetlenség első éveiben a délszláv háború és a megváltozott nemzetközi környezet az új kihívásokra való rugalmas reagálást tette szükségessé.

A horvát gazdaság általános strukturális sajátosságait mindenekelőtt a bruttó hazai termék felhasználási oldalának alakulása tekintetében vizsgálhatjuk (6. táblázat). Horvátországban az elmúlt évtizedben – 1992 kivételével – a felhasználás mindig meghaladta a termelést, ami más kelet-európai országokhoz hasonlóan a külső forrásokra való jelentős ráutaltságot tükröz. A külső források fontosságáról tanúskodik az a tény is, hogy az Európai Bizottság 1991–2000-ben összesen 367,51 millió euró támogatást nyújtott Horvátországnak. Ebből 292,30 millió eurót az Európai Közösség Humanitárius Hivatala (ECHO), 62,92 milliót az OBNOVA újjáépítési, 1,50 milliót a TEMPUS felsőoktatási program keretében, 4,68 milliót a demokrácia erősítésére és az emberi jogok védelmére, 3,38 milliót a médiák fejlesztésére, 1,73 milliót aknátlantásra és 1,00 milliót a vámeljárárs korszerűsítésére (lásd: European Commission, 2002). 1991 és 2000 között a nettó import GDP-beli részaránya csaknem megkétszereződött, voltak évek (1995–1999), amikor ennél is többszörte nagyobb volt. Ugyanakkor a háztartások fogyasztásának részesedése számottevően csökkent. Az államháztartási kiadások részaránya 1994-ig jelentősen nőtt, ezt követően csökkent, de még 2000-ben is meghaladta az 1991-es szintet. Figyelemre méltó, hogy az említett időszakban a beruházási ráta több mint másfélszeresére emelkedett. Ebben jelentős szerepe volt a délszláv háború után beindult újjáépítésnek, amihez más országok és a nemzetközi szervezetek is hozzájárultak (lásd a 6. táblázatot).

6. táblázat

A GDP felhasználásának szerkezete Horvátországban
(folyó áron, százalék)

Év	GDP	Ebből:					Áru- és szolgáltatásexport és -import egyenlege (nettó export)
		Belföldi felhasználás	A háztartások fogyasztási kiadásai	Az állam - háztartás	Bruttó felhalmozás	ebből: Bruttó állóeszköz-felhalmozás	
1990	100,0	n.a.	n.a.	n.a.	13,4	13,4	n.a.
1991	100,0	102,7	63,6	23,6	12,8	12,8	-2,7
1992	100,0	94,5	57,6	23,8	13,1	13,1	5,5
1993	100,0	101,2	62,0	23,5	14,5	14,5	-1,2
1994	100,0	100,1	53,2	29,4	17,4	14,0	-0,1
1995	100,0	110,9	54,2	28,2	17,6	15,7	-10,9
1996	100,0	109,5	52,7	25,4	21,9	20,5	-9,5
1997	100,0	115,7	48,2	24,3	27,5	24,2	-15,7
1998	100,0	109,5	50,6	25,4	24,0	23,3	-9,5
1999	100,0	108,4	50,5	26,5	23,0	23,3	-8,4
2000	100,0	105,1	55,0	24,8	20,2	21,8	-5,1

Megjegyzés: A háztartások adatai a háztartásokat segítő nonprofit intézményeket is tartalmazzák.
Forrás: Statistički ljetopis Republike Hrvatske különböző kötetei; United Nations [2002] 221. o.

A hozzáadott érték előállításában 1990 és 2001 között a mezőgazdaság, az ipar és az építőipar együttes részaránya 46,7 százalékról 40,3 százalékra csökkent. Ezzel szemben a szolgáltatásoké 53,3 százalékról 59,7 százalékra nőtt. A mezőgazdaság részesedése négyötödére, az iparé hathetedére (a feldolgozóiparé az agrárszektoréhoz hasonlóan négyötödére), az építőiparé kilenczetedére esett vissza. A kereskedelem és vendéglátás,

továbbá az egyéb szolgáltatások relatív súlya ugyancsak csökkent. A szállítás és távközlés részesedése az összes ágazat hozzáadott értékének előállításából 1,2-szeresére, a pénzügyi tevékenysége 2,3-szeresére emelkedett (lásd a 7. táblázatot).

1990–2001 között a mezőgazdaság, ipar és építőipar részaránya a foglalkoztatottak számában 57,0 százalékról 45,5 százalékra redukálódott, míg a szolgáltatásoké 43,0-ról 54,5 százalékra emelkedett. A szóban forgó időszakban a mezőgazdaság relatív súlya négyhatodára, az iparé hétnyolcadára, a feldolgozóiparé és az építőiparé négyötödre csökkent. Ugyanakkor a kereskedelem és vendéglátás részesedése 1,2-szeresére, a szállítás és távközlésé 1,1-szeresére, a pénzügyi tevékenysége 1,9-szeresére, az egyéb szolgáltatásoké pedig 1,3-szeresére növekedett (8. táblázat).

Míg a kelet-európai országok többségében a foglalkoztatottságot az iparban magas fokú koncentráció jellemezte, Horvátország a nyolcvanas évek végén kevésbé iparosított gazdasággal és igen fejlett szolgáltatási szektorral rendelkezett. Az utóbbin belül a foglalkoztatottság főleg a szállításban, vendéglátásban és idegenforgalomban összpontosult. A kilencvenes években a horvát gazdaságban az ipar visszaszorulása figyelhető meg a szolgáltatások szerepének erősödése mellett, mint arról fentebb már szó volt. Ennek következtében a foglalkoztatottság az iparban Horvátországban alacsonyabb, mint a legfejlettebb átalakuló országokban, míg a szolgáltatási szférában velük nagyjából azonos szinten van. A mezőgazdaság az elmúlt évtizedben komoly szerepet játszott a munkanélküliség problémájának enyhítésében, megélhetést biztosítva a más szektorokból, különösen a feldolgozóiparból elbocsátottak számára. A foglalkoztatási struktúra módosulását általában véve elsősorban a foglalkoztatottak összlétszámának csökkenése eredményezte, vagyis inkább a munkahelyek megszüntetése, mintsem létrehozása. (Gligorov – Hanzl – Holzner – Vidović, 2002, 21–22. o.)

7. táblázat

A hozzáadott érték ágazati szerkezete Horvátországban
(folyó áron; százalék, ágazatok összesen = 100)

Év	Mezőgazdaság A–B	Ipar C–E	Ebből:		Kereskedelem és vendéglátás G–H	Szállítás és távközlés I	Pénzügyi tevékenység J–K	Egyéb szolgáltatások L–Q
			Feldolgozó- ipar D	Építőipar F				
1990	10,9	29,7	25,3	6,1	18,2	8,6	6,0	20,5
1991	10,9	29,9	25,5	4,7	15,8	9,6	9,0	20,1
1992	7,8	33,3	28,5	4,1	18,4	7,5	15,1	13,8
1993	13,9	31,1	26,6	5,0	14,1	6,1	8,2	21,6
1994	11,6	28,3	24,2	5,2	15,2	8,4	8,1	23,2
1995	10,4	27,7	24,3	5,7	14,2	9,6	14,5	17,9
1996	10,0	25,6	22,3	6,6	15,2	8,8	14,7	19,1
1997	9,3	25,9	22,6	7,1	15,6	8,7	14,0	19,4
1998	9,4	25,0	22,2	6,6	15,0	8,4	14,1	21,5
1999	9,2	25,1	21,3	6,5	14,5	8,5	14,4	21,8
2000	9,1	25,8	21,7	5,6	15,1	9,2	13,6	21,6
2001*	8,9	25,8	21,2	5,6	16,3	10,3	13,8	19,3

Megjegyzés: Az ágazatok hozzáadott értéke nem tartalmazza a pénzközvetítői szolgáltatás fel nem osztott díját (FISIM). A hozzáadott érték ugyanakkor az amortizációt is tartalmazza.

* Előzetes adatok.

A foglalkoztatottság ágazati szerkezete Horvátországban
(százalékban, nemzetgazdaság = 100)

Év	Mezőgazdaság A–B	Ipar C–E	Ebből:		Építőipar F	Kereskedelem és vendéglátás G–H	Szállítás és távközlés I	Pénzügyi tevékenység J–K	Egyéb szol- gáltások L–Q
			Feldolgozó- ipar D						
1990	22,0	26,9	25,0		8,1	16,7	6,2	3,1	17,0
1991	22,7	25,6	23,6		7,8	16,7	6,3	3,4	17,5
1992	22,9	25,3	23,3		6,9	16,8	6,2	3,7	18,2
1993	22,4	25,2	23,2		6,1	16,8	6,1	3,7	19,7
1994	22,7	25,4	23,1		5,7	16,5	6,0	3,8	19,9
1995	22,6	25,1	22,8		5,9	16,0	6,2	4,1	20,1
1996	19,9	22,9	20,7		6,2	18,1	6,4	5,5	21,0
1997	17,8	23,9	21,5		5,7	18,3	6,8	5,5	22,0
1998	16,7	23,3	20,9		6,4	18,7	7,2	6,0	21,7
1999	16,6	24,1	21,8		6,5	18,2	6,8	6,1	21,7
2000	14,5	22,4	20,0		6,4	19,3	7,0	6,8	23,6
2001*	15,5	23,4	20,8		6,6	19,6	7,0	6,0	21,9

* Előzetes adatok.

Forrás: Statistički ljetopis Republike Hrvatske; Yearbook of Labour Statistics különböző kötetei; LABORSTA adatbázis.

A 9. táblázatból látható, hogy a kilencvenes években Horvátországban nemzetgazdasági szinten csökkent a hozzáadott érték volumene és még inkább a foglalkoztatottak száma, a munka termelékenysége viszont emelkedett. Ötéves időszakokat vizsgálva megállapítható, hogy a Dayton utáni évek eredményei – a szolgáltatási szféra egyes ágazatait leszámítva – lényegesen jobbakként, mint a délszláv háború időszakáé.

A hozzáadott érték, a foglalkoztatottság és a munkatermelékenység változási üteme Horvátországban
(évi átlag, százalék)*

Kód	Ágazat	Hozzáadott érték			Foglalkoztatottak száma			Munkatermelékenység		
		1991– 1995	1996– 2000	1991– 2000	1991– 1995	1996– 2000	1991– 2000	1991– 1995	1996– 2000	1991– 2000
A–B	Mezőgazdaság	–6,5	1,6	–2,5	–7,0	–8,3	–7,6	0,5	10,8	5,6
C–E	Ipar	–13,8	4,5	–5,1	–8,8	–2,0	–5,5	–5,5	6,6	0,4
D	Feldolgozóipar	–11,9	2,8	–4,8	–9,1	–2,4	–5,8	–3,0	5,3	1,1
F	Építőipar	–11,2	3,4	–4,2	–13,2	2,1	–5,9	2,3	1,3	1,8
A–F	Mezőgazdaság, ipar és építőipar összesen	–11,9	3,6	–4,4	–8,6	–3,9	–6,3	–3,6	7,9	2,0
G–H	Kereskedelem és vendéglátás	–9,2	5,4	–2,1	–8,3	4,0	–2,3	–1,0	1,4	0,2
I	Szállítás és távközlés	–9,6	3,5	–3,3	–7,6	2,6	–2,6	–2,2	0,8	–0,7
J–K	Pénzügyi tevékenység	4,2	2,9	3,6	–2,4	10,9	4,0	6,8	–7,2	–0,5
L–Q	Egyéb szolgáltatások	15,4	3,8	9,5	–4,2	3,3	–0,5	20,4	0,6	10,1
G–Q	Szolgáltatások összesen	–1,1	3,9	1,4	–6,0	4,2	–1,0	5,3	–0,2	2,5
A–Q	Ágazatok összesen	–6,8	3,8	–1,6	–7,5	0,2	–3,7	0,8	3,6	2,2

* 1996. évi változatlan árakon számítva.

Megjegyzés: lásd a 7. táblázatnál.

Reálbérek a horvát feldolgozóiparban
(1996. évi dollárban, vásárlóerő-paritáson)

Év	Dollár/hó	Index: 1990=100	Évi változás (százalék)	Relatív bérszínvonal					
				Szlovénia	Bulgária	Románia	Görög- ország	Német- ország	Egyesült Államok
százalékában									
1990	876,10	100	–	76,1	n.a.	n.a.	57,6	n.a.	38,0
1991	750,94	86	-14,0	83,2	n.a.	n.a.	50,1	49,1	33,0
1992	491,61	56	-34,9	57,1	n.a.	106,5	33,1	30,2	21,5
1993	472,59	54	-3,6	50,5	n.a.	119,1	32,2	28,2	20,6
1994	522,40	60	11,1	53,2	n.a.	132,1	34,9	30,1	22,4
1995	707,88	81	35,0	69,9	n.a.	149,3	45,5	38,9	30,8
1996	759,45	87	7,4	72,1	225,5	140,6	48,2	36,3	32,9
1997	807,51	92	5,7	74,1	285,7	180,3	49,3	38,8	34,4
1998	831,54	95	3,3	74,2	266,4	221,1	50,2	39,2	35,3
1999	845,06	96	1,1	73,4	266,2	229,2	n.a.	39,2	35,7
2000	853,82	97	1,0	72,1	275,0	227,9	n.a.	39,5	38,0
2001*	889,86	102	5,2	73,6	280,8	n.a.	n.a.	41,7	38,3

* Előzetes adatok.

Megjegyzés: Horvátországban 1 dollár = 3,995 kuna, Szlovéniában 1 dollár = 100,80 tolar, Bulgáriában 1 dollár = 45,35 leva, Romániában 1 dollár = 786,24 lej, Görögországban 1 dollár = 231,12 drachma, Németországban 1 dollár = 2,01 márka.

Forrás: Yearbook of Labour Statistics különböző kötetei; LABORSTA adatbázis; KSH [1999] 14–15., 20–21. o.

A 10. táblázat adatai a bérek és keresetek alakulását mutatják a horvát gazdaságban a feldolgozóipar példáján, a fogyasztói árindexszel korrigált havi bérek alapján. Ezekből az adatokból kiszámítható, hogy 1991–2000-ben a reálbérek a horvát feldolgozóiparban évente átlagosan 0,3 százalékkal csökkentek. Ugyanebben az időszakban a nemzetgazdasági és a feldolgozóipari termelékenység 2,2, illetve 1,1 százalékkal növekedett (lásd a 9. táblázatot).

Külgazdasági kapcsolatok

Fentebb a megtermelt és a belföldön felhasznált GDP közötti eltérésekkel összefüggésben már utaltunk arra, hogy a külső források hagyományosan fontos szerepet játszanak Horvátország gazdasági fejlődésében. A kérdést a továbbiakban a külgazdasági kapcsolatok részletesebb bemutatása révén vizsgáljuk.

A külkereskedelem súlyáról a horvát gazdaságban a 11. táblázat adatai alapján kaphatunk képet. Mint látható, Horvátországot 1990 és 2001 között viszonylag magas fokú kereskedelmi nyitottság és exportorientáció jellemezte, amely meghaladta az Egyesült Államok megfelelő mutatóit, de ugyanakkor kisebb volt, mint a legfejlettebb volt jugszláv köztársaságé, Szlovéniáé. Az Európai Unió tizenöt tagállamával való összehasonlítás azt mutatja, hogy a GDP-hez viszonyítva a teljes külkereskedelmi áruforgalom aránya Horvátországban 1992 és 2001 között volt magasabb, az export relatív súlya pedig 1992–1995-ben.

A mindvégig negatív szaldóval záruló horvát külkereskedelem teljes volumene 1991–2001-ben évente átlagosan 3,5 százalékkal növekedett, az export évi 1,5 százalékkal

kal, míg az import ennél jóval gyorsabban, 4,9 százalékkal. Az import exportfedezettsége 2001-ben az 1990-es szint öthetedére csökkent. A legmagasabb értéket 1992-ben érte el, a legalacsonyabb pedig 1997-ben volt (12. táblázat).

11. táblázat

A külkereskedelem GDP-hez viszonyított aránya
(folyó áron, százalék)

Év	Horvátország		Szlovénia		EU15		Egyesült Államok	
	teljes volumen	ebből: export	teljes volumen	ebből: export	teljes volumen	ebből: export	teljes volumen	ebből: export
1990	30,7	13,4	50,8	23,6	45,0 ^a	22,5 ^a	15,3	6,8
1991	35,6	16,5	63,3	30,6	42,4	20,9	15,2	7,0
1992	85,9	40,9	100,4	53,4	41,1	20,4	15,5	7,1
1993	78,7	36,0	97,5	48,0	40,5	20,7	15,7	7,0
1994	66,3	29,2	97,3	47,5	43,1	22,1	16,7	7,3
1995	66,2	24,5	94,2	44,5	46,0	23,7	17,9	7,9
1996	63,6	22,7	92,9	44,3	46,2	23,9	18,2	8,0
1997	68,2	21,1	96,6	46,2	48,8	25,3	18,7	8,3
1998	62,1	21,4	96,8	46,4	49,3	25,3	18,2	7,8
1999	60,1	21,9	92,1	43,0	49,5	25,2	18,6	7,6
2000	65,0	24,1	98,8	48,6	55,7	28,0	20,2	7,9
2001 ^b	66,4	23,3	102,6	49,7	55,0	27,9	18,3	7,2

^a A korábbi NDK nélkül. ^b Előzetes adatok.

Megjegyzés: A teljes volumen az export és az import összege.

Forrás: Transition Report különböző kötetei; International Financial Statistics Yearbook. IMF, Washington, D.C. 2001. 1031, 1033. o.; International Financial Statistics. IMF, Washington, D.C. 2002. július. 908, 912. o.; New Cronos Eurostat-adatbázis; WIIW adatbázis.

12. táblázat

Horvátország külkereskedelmi áruforgalma

Év	Millió USD				Az import exportfedezettsége százalékban (1:2)
	Az áruforgalom teljes értéke	Ebből:		Kereskedelmi egyenleg (1-2)	
		Export (1)	Import (2)		
1990	9 210	4 020	5 190	-1 170	77,5
1991	7 120	3 292	3 828	-536	86,0
1992	6 557	3 127	3 430	-303	91,2
1993	8 531	3 904	4 627	-723	84,4
1994	9 662	4 260	5 402	-1 142	78,9
1995	12 525	4 633	7 892	-3 259	58,7
1996	12 715	4 546	8 169	-3 623	55,6
1997	13 617	4 210	9 407	-5 197	44,8
1998	13 357	4 605	8 752	-4 147	52,6
1999	12 088	4 395	7 693	-3 298	57,1
2000	12 338	4 567	7 771	-3 204	58,8
2001*	13 516	4 750	8 766	-4 016	54,2

* Előzetes adatok.

Forrás: Transition Report különböző kötetei.

A krónikus külkereskedelmi mérleghiány ellensúlyozásának legfontosabb forrásait az idegenforgalmi bevételeken kívül a külföldön, elsősorban Németországban dolgozó horvát vendégmunkások devizaátutalásai képezték. Az előbbiekkal kapcsolatban meg kell azonban jegyezni, hogy Horvátországban a késleltetett privatizáció, alacsony beruházások stb. miatt az idegenforgalmi létesítmények többsége elavult, és az árszínvonal sokkal magasabb az olyan konkurens országokénál, mint Görögország vagy Törökország (lásd: *Gligorov – Vidović, 2001a*).

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSZSZK) szétesése a horvát gazdaságra két, egymással ellentétes hatást gyakorolt. Egyfelől, a horvát gazdaságot nyitottabbá tette. A JSZSZK belső piacának felbomlásával ugyanis a nemzetközi kereskedelem a horvát GDP nagyobb részét érintette, mint korábban. Másfelől, a délszláv háború azonnali negatív hatást fejtett ki a horvát kereskedelemre az egykori Jugoszlávia keleti régióival fenntartott kapcsolatok többségének megszakadása miatt. Ezek a régiók ugyanis a horvát termelők hagyományos értékesítési piacai voltak (*Šonje – Vujčić, 2000, 25. o.*).

A horvát export *ágazati szerkezetében* 1991 és 2001 között a mezőgazdaság részaránya egyötöddel esett vissza, míg a külkereskedelmi áruforgalomban domináló iparé némileg emelkedett. Ugyanakkor az importban a mezőgazdaság részesedése a felére csökkent, az iparé viszont 1,1-szeresére nőtt. A feldolgozóipar relatív súlya, amely a kivitelben kb. 1 százalékkal csökkent, a behozatalban közel 1,3-szeresére nőtt (lásd a 13. táblázatot).

Hogyan alakult a horvát külkereskedelem *földrajzi megoszlása* a fontosabb országcsoportok szerint?

1991 és 2001 között a horvát exportban csökkent a fejlett és a fejlődő országok részaránya, míg az átalakuló országoké jelentősen megnőtt. Ugyanebben az időszakban az importban is megnövekedett az átalakuló országok relatív súlya. Ezzel szemben a fejlődő országoké visszaesett. Horvátország EU-tagállamokba irányuló kiviteli részaránya kilenctizedére csökkent, míg az onnan származó behozatal részesedése 1,2-szeresére nőtt. Az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) külkereskedelmi súlya nagymértékben csökkent. Az átalakuló országok csoportján belül a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA) országai a horvát exportban 2,8-szeresére, az importban 1,8-szeresére növelték részesedésüket (14. táblázat).

13. táblázat

A horvát külkereskedelem szerkezete főbb nemzetgazdasági ágak szerint

Év	Az export százalékában				Az import százalékában			
	Mezőgazdaság A–B	Ipar C–E	<u>Ebből:</u> Feldolgozóipar D	Egyéb	Mezőgazdaság A–B	Ipar C–E	<u>Ebből:</u> Feldolgozóipar D	Egyéb

1991	3,7	96,0	95,3	0,3	6,1	85,1	66,7	8,8
1992	3,9	95,8	94,7	0,3	4,8	88,5	78,1	6,7
1993	2,9	97,0	96,3	0,1	2,9	90,7	81,1	6,4
1994	2,8	97,1	96,6	0,1	4,0	87,5	76,4	8,5
1995	2,9	96,9	96,3	0,2	4,6	89,5	78,2	5,9
1996	2,8	97,1	96,0	0,1	3,9	91,1	80,4	5,0
1997	2,4	97,5	95,9	0,1	4,2	91,6	82,8	4,2
1998	2,3	97,6	97,1	0,1	3,4	92,6	85,1	4,0
1999	2,0	97,8	97,1	0,2	2,9	93,3	82,8	3,8
2000	2,6	97,3	96,1	0,1	2,8	96,9	82,4	0,3
2001	2,9	96,9	94,7	0,2	3,0	96,6	84,5	0,4

* Előzetes adatok.

Forrás: Statistički ljetopis Republike Hrvatske különböző kötetei.

14. táblázat

A horvát külkereskedelem földrajzi megoszlása

Év	Az export százalékában						Az import százalékában					
	Fejlett országok	Ebből:		Át-alakuló országok	Ebből: CEFTA	Fejlődő országok	Fejlett országok	Ebből:		Át-alakuló országok	Ebből: CEFTA	Fejlődő országok
		EU	EFTA					EU	EFTA			
1991	73,1	60,4	7,6	12,0	4,4	14,9	66,4	49,3	8,8	14,4	8,2	19,2
1992	57,7	44,8	10,4	36,2	25,4	6,1	54,3	42,2	7,9	36,3	27,6	9,4
1993	62,4	57,9	1,3	33,1	22,0	4,5	64,4	57,4	2,1	27,3	20,4	8,3
1994	64,2	59,5	1,6	31,3	17,1	4,5	67,3	59,1	2,1	21,7	16,1	11,0
1995	61,7	57,6	1,3	31,8	17,1	6,5	70,6	62,1	2,9	20,6	16,9	8,8
1996	54,9	51,0	0,9	35,0	17,7	10,1	67,6	59,4	2,3	21,6	17,1	10,8
1997	54,3	49,7	1,2	40,1	16,6	5,6	68,8	59,5	2,7	22,8	15,2	8,4
1998	52,3	47,6	1,7	35,6	13,3	12,1	69,4	59,4	2,8	23,0	15,1	7,6
1999	56,9	48,9	3,5	32,9	13,5	10,2	66,7	56,6	2,6	26,0	13,8	7,3
2000	59,9	54,4	1,0	31,9	13,8	8,2	64,7	55,4	2,4	26,2	14,8	9,1
2001*	61,7	54,1	1,1	32,2	12,1	6,1	66,0	57,1	2,1	25,0	14,8	9,0

* Előzetes adatok.

Forrás: lásd a 13. táblázatnál.

Magyarország részaránya a horvát exportban az 1991-es 1,1 százalékról 2001-ben 1,2 százalékra, míg az importban 2,2 százalékról 2,6 százalékra emelkedett (lásd a 13. táblázat forrását). Gazdasági-kereskedelmi kapcsolatainkban egyre nagyobb hangsúlyt kap az infrastruktúra, s ezen belül is a közúti és vasúti közlekedés fejlesztése, az együttműködés az ehhez kapcsolódó projektek kivitelezésében. Így például a rijekai kikötő fejlesztésébe történő bekapcsolódást a Ganz-Port Rijeka Rt. közös vállalat segíti elő. Energetikai kapcsolataink szorosabbra fűzése az olajvállalatok, vagyis a MOL és az INA között kialakuló új típusú együttműködés révén valósulhat meg (KÜM, 2001).

Horvátország külföldi adósságai 1993 és 2001 között hat és félszeresükre nőttek (15. táblázat). A szóban forgó időszakban a hosszú lejáratú hitelek részesedése a teljes külső adósságállományból 92,1 százalékról 96,7 százalékra emelkedett, a rövid lejáratú hiteleké viszont 6,6-ról 2,1 százalékra csökkent (a fennmaradó rész a Nemzetközi Valutaalap, vagyis az IMF hiteleire jutott). A hosszú lejáratú adósságállományon belül az állami és az állam által garantált hitelek részaránya 40,4 százalékról 19,8 százalékra

esett vissza, míg a nem garantált magánhiteleké 59,6-ról 80,2 százalékra nőtt. Ez igen kedvezőtlen fejleményként értékelendő. Noha a teljes adósságállomány bruttó nemzeti termékhez (GNP) viszonyított szintje 1998-ban átlépte a kritikusanak számító 40 százalékot, a teljes adósságszolgálat exportbeli aránya az 1993-tól 2000-ig tartó időszakban nem haladta meg a 25 százalékos küszöbértéket (lásd *uo.*). Megjegyzendő, hogy a Horvát Köztársaság az IMF és a Világbank feltételeinek megfelelően a korábbi Jugoszlávia tartozásainak és követeléseinek 28,49 százalékát vállalta magára (*Gligorov, 1999, 8. o.*).

15. táblázat

Horvátország külföldi adósságai

Mutató	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*
Millió USD									
Teljes adósságállomány	1 614	2 054	3 729	4 933	6 846	9 159	9 443	10 448	10 555
<i>Ebből:</i>									
1. Hosszú lejáratú hitelek	1 487	1 685	3 016	4 292	6 045	8 276	8 555	9 494	10 210
<i>Ebből:</i>									
állami és az állam által garantált hitelek	601	643	1 760	3 334	4 221	4 918	5 443	1 999	2 024
<i>ebből:</i> IBRD	104	84	117	195	276	336	387	395	469
nem garantált magán-hitelek	886	1 042	1 256	958	1 824	3 358	3 112	7 495	8 186
2. IMF-hitelek	20	127	221	209	233	234	197	159	122
3. Rövid lejáratú hitelek	107	242	492	432	568	649	691	795	223
Teljes adósságszolgálat	325	241	365	418	1 120	1 785	1 713	2 085	n.a.
<i>ebből:</i> kamatfizetések	103	86	126	103	374	470	542	475	n.a.
Százalék									
Teljes adósságállomány/GNP	14,0	17,0	23,6	25,7	32,5	44,1	47,0	57,8	53,3
Kamatfizetések/GNP	0,9	0,7	0,8	0,5	1,8	2,3	2,7	2,6	n.a.
Teljes adósságállomány/áru- és szolgáltatásexport	24,7	27,0	47,7	56,6	75,2	96,6	107,3	121,4	109,7
Teljes adósságszolgálat/áru- és szolgáltatásexport	5,0	3,2	4,7	4,8	12,3	18,8	19,5	20,9	n.a.
Kamatfizetések/áru- és szolgáltatásexport	1,6	1,1	1,6	1,2	4,1	5,0	6,2	5,5	n.a.
Devizataralékok/teljes adósságállomány	38,2	68,4	50,8	46,9	37,1	30,7	32,0	33,7	44,6

* Előzetes adatok.

Forrás: The World Bank [2001] 188–189. o.; Trends in developing economies. Washington, D.C.: The World Bank különböző kötetei.

A külföldi működő tőke szerepéről a horvát gazdaságban a 16. táblázat adatai tájékoztatnak. Ezek azt mutatják, hogy a külföldi működőtőke-beáramlás különösen a délszláv háború 1995-ös befejezése után nőtt meg. 1996–2001-ben az országba évente átlagosan több mint 1 milliárd dollár áramlott be (2001-ben 1,5 milliárd dollár). Ez a beáramlás 1998-ban a bruttó állóeszköz-felhalmozás egyötödét, 2001-ben több mint egyharmadát tette ki. A külföldi működőtőke-állomány 2001-ben 6,7 milliárd dollár volt, ami a GDP közel egyharmadának felelt meg. Ez egy lakosra átszámítva több mint másfél ezer dollárt jelentett.

A külföldi működő tőke állományát tekintve 2001 végén a legnagyobb befektetők Horvátországban Ausztria (26,8 százalék), Németország (25,2), az Egyesült Államok (17,8), Luxemburg (5,5), Hollandia (3,5), Szlovénia (3,1), Svédország (2,9), Olaszország (2,7), Liechtenstein (1,9) és Franciaország (1,7 százalék) voltak. Ami az ágazati

megosztást illeti, a mezőgazdaságra 0,3, a bányászatra 3,2, a feldolgozóiparra 36,1, a villamosenergia-, gáz- és vízellátásra 1,0, az építőiparra 1,1, a kereskedelemre 5,2, a vendéglátásra 3,1, a szállításra és távközlésre 29,5, a pénzügyi tevékenységre 18,9, az ingatlanügyletekre, gazdasági szolgáltatásra 1,3, az egyéb szolgáltatásokra 0,3 százalék jutott (*Gligorov – Hanzl – Holzner – Vidović*, 2002, 59–60. o.).

16. táblázat

Külföldi működőtőke-befektetések Horvátországban

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*
Külföldi működő tőke:									
beáramlás (millió USD)	120	117	121	516	551	1 014	1 637	1 126	1 502
állomány (millió USD)	120	238	359	874	1 425	2 439	4 075	5 202	6 703
<i>Külföldi működőtőke- beáramlás:</i>									
egy lakosra számítva (USD)	26	25	26	115	120	225	359	257	343
a bruttó állóeszköz- felhalmozás százalékában	n.a.	5,8	4,1	12,7	11,3	20,1	35,3	28,2	33,8
<i>Külföldi működőtőke- állomány:</i>									
egy lakosra számítva (USD)	26	51	77	195	312	542	895	1 187	1 530
a GDP százalékában	1,1	1,6	1,9	4,4	7,1	11,3	20,3	27,3	33,1

* Előzetes adatok.

Forrás: Gligorov – Hanzl – Holzner – Vidović [2002] 58. o.

A feldolgozóiparon belül a közvetlen külföldi befektetéseknek a legmarkánsabb szerepe a vegyiparban és azon belül elsősorban a Pliva gyógyszeripari vállalatban, a cementiparban, az élelmiszeriparban (például a Coca-Cola), továbbá a villamos gépek és műszerek gyártásában (például a Siemens) van. A horvát gazdaságban a külföldi működő tőke a technológia és know-how fontos forrása, amely hozzájárul a különböző ágazatok szerkezeti átalakításához és modernizálásához. A vegyes vállalatok (joint ventures) a hazaiaknál jobb értékesítési lehetőségekkel rendelkeznek a külső piacokon. A tőkehiány miatt ugyanis az esetek többségében a horvát cégek technológiája még mindig elavult, termékeik pedig nemzetközileg nem versenyképesek, ami szükségessé teszi további külső eszközforrások bevonását a feldolgozóiparba (uo. 60–61. o.).

17. táblázat

A külföldi működőtőke-befektetések egy lakosra jutó állománya a CEFTA-országokban és Horvátországban 1993 és 2001 között (USA dollárban)

Ország	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*
Bulgária	17	29	40	53	115	181	282	406	504
Csehország	331	440	712	832	897	1 397	1 708	2 108	2 604
Lengyelország	60	98	203	297	377	581	675	870	1 010
Magyarország	543	692	1 168	1 470	1 587	1 835	1 922	1 942	2 311
Románia	9	24	43	55	109	199	246	293	343
Szlovákia	n.a.	167	242	380	387	536	591	834	1 115
Szlovénia	480	666	886	1 006	1 112	1 398	1 336	1 411	1 709
<i>CEFTA átlaga</i>	<i>136**</i>	<i>188</i>	<i>323</i>	<i>418</i>	<i>489</i>	<i>689</i>	<i>790</i>	<i>950</i>	<i>1 141</i>
Horvátország	26	51	77	195	312	542	895	1 187	1 530

* Előzetes adatok. ** Szlovákia nélkül.

Forrás: *Gligorov – Hanzl – Holzner – Vidović* [2002] 62–63. o.

A 18. táblázat adataiból kiszámítható, hogy Horvátországban a külföldi működőtőke-befektetések egy lakosra jutó állománya a CEFTA-átlagnak 1993-ban még csupán 19,1 százalékát, 1996-ban 46,7 százalékát, 2001-ben pedig már 134,1 százalékát tette ki. Figyelemre méltó, hogy 2001-ben a CEFTA-tagállamok közül ez a mutató csak Csehországban, Magyarországon és Szlovéniában volt magasabb. A külföldi tőke horvátországi szerepének erősödése a délszláv háború utáni időszakban a nagy privatizációs projektek realizálásának felgyorsulásával és a hazai pénzpiac gyors ütemű fejlődésének kezdetével hozható összefüggésbe (*Šonje – Vujčić*, 2000).

Gazdaságpolitikai kérdések

A kilencvenes években a zágrábi vezetés átfogó gazdasági reformokat kezdeményezett, és a délszláv háború által tönkretett infrastruktúra helyreállítására irányuló újjáépítési programot hajtott végre. 1991 decemberében a jugoszláv helyett a horvát dinár lett a törvényes fizetőeszköz. A *Valentić*-kormány által 1993 októberében elindított lengyel típusú *stabilizációs program* a sokterápiára, a szigorúan pénzsűkítő gazdaságpolitikára épült. Intézkedései elsősorban antiinflációs hatásúak voltak és az árstabilitás megteremtését eredményezték. 1994 májusában bevezették a kunát. Ennek árfolyamát a német márkához kötötték, amely amiatt, hogy a Horvát Nemzeti Bank a tartós árstabilitást csak magas kamatlábak mellett tudta elérni, a dinár időszakához hasonlóan valóságos párhuzamos valutaként funkcionált. A márkát ebben a szerepben később az euró váltotta fel. 1995 májusában a kuna teljesen konvertibilis lett. A délszláv konfliktus lezárása után 1996 júliusában feloldották a nem vámjellegű importkorlátozások többségét, az ország vámszabályzatát a nemzetközi gyakorlathoz igazították, a fennmaradó importkorlátozások többségét pedig tarifákká változtatták. Az EU-konform fiskális politika követelményeinek megfelelően 1998. január 1-jével egységes, 22 százalékos kulcsú általános forgalmi adót (áfa) vezettek be. A horvát valuta kvázi fix árfolyama² azonban nem ösztönözte a növekedést és az exportot, a fiskális politika pedig inkább az államháztartást, mintsem az eszközök hatékony elosztását tartotta szem előtt. (Lásd: *Anušić – Rohatinski – Šonje*, 1995; *Gligorov – Vidović*, 2001a és 2001b; *Gligorov*, 2002; *Šonje – Škreb*, 1995; *Šonje – Vujčić*, 2000; *Tanner*, 2001.)

A reformpolitika egyik első lépéseként 1991 áprilisában elfogadták a vállalati transzformációról szóló törvényt, amely csaknem az összes társadalmi tulajdonban lévő vállalat részvénytársasággá alakítását irányozta elő az ezt követő privatizáció céljából. Kivételt ez alól főleg a közművek képeztek, amelyeket a bankokkal és néhány nagy céggel (például INA olajtársaság) együtt államosítottak. A társadalmi tulajdonban lévő vállalatok többségét 1991–1992-ben kedvező feltételek mellett a dolgozók és a menedzsment vette meg, a maradék pedig a Horvát Fejlesztési (1993 januárjától Privatizációs) Alap felügyelete alá került.

A versenytárgyalások révén történő eladások 1993-ban kezdődtek, amikor a bennfentesek előjegyzési jogait a társasági részvények 50 százalékára korlátozták. Ezen kívül a Privatizációs Alap portfóliója egy részét korlátozott külföldi részvétellel rendezett nyilvános árveréseken adta el az 1994 márciusában megnyílt Zágrábi Értéktőzsdén. Az első társasági törvény a Horvát Köztársaságban 1993 novemberében lépett életbe. 1994

² A horvát árfolyamrendszert 1994 és 1999 között viszonylag szűk, ± 6 százalékos ingadozási sáv jellemezte (lásd: *Šonje – Vujčić*, 2000, 15. o.)

júniusában a horvát államvasutakat részvénytársasággá alakították át. 1995 januárjában a parlament (Szábor) új társasági törvényt fogadott el, amely a külföldi befektetőknek a hazai vállalkozókkal azonos jogokat biztosított, és lehetővé tette a nyereség kockázatmentes hazautalását. Ugyanakkor megszületett a villamosenergia-szolgáltatásról szóló törvény, 1995 júniusában pedig a versenytörvény. 1997 márciusában létrejött a versenyhivatal. A fizetéseképtelen vállalatok száma azonban a csődeljárás alacsony hatékonysága miatt alig csökkent. Annak ellenére, hogy az 1997 januárjától alkalmazott csődtörvényt 1999 márciusában a hitelezők jogainak erősítése és a csődeljárás felgyorsítása irányában módosították, a bíróságok lassú munkája akadályozta a fizetéseképtelen vállalatok fel számolását.

A tulajdonviszonyok átalakulásának lassú üteme és az állam kezében felhalmozódott nagyszámú maradék részvény miatt 1996 februárjában új privatizációs törvényt hagytak jóvá, amely a következő hónapban lépett hatályba, és főleg az államosított vagyona vonatkozott. Ezt a vagyont belföldi és külföldi tulajdonosoknak történő eladások és (1998 júniusától) vagyonjegyek kibocsátása révén magánosították. 1996 októberében a Szábor kárpótlási törvényt fogadott el, amely az 1945 óta elkobzott vagy államosított tulajdon magánkézbe adását szabályozta, és 1997 januárjában emelkedett jogerőre. Ez a törvény a tulajdon restituálását részesíti előnyben ott, ahol az lehetséges, míg más esetekben kártérítést ír elő. A vállalati szektorban a korábbi tulajdonosok és örököseik jogait a Privatizációs Alap részvénytökéje egy részének befagyasztása révén biztosították. 1998 végéig 225 ezer menekült és hadirokkant kapott vagyonjegyet. E vagyonjegyek 90 százalékát hét privatizációs és beruházási alapba fektették be. Ugyanakkor a Privatizációs Alap maradék részvényeinek állománya csaknem a felére csökkent. Miután a Szábor 1999 júniusában törvényt fogadott el a távközlés privatizálásáról, a Mateša-kormány októberben a Hrvatski Telekom állami távközlési monopólium részvényeinek 35 százalékát kb. 850 millió dollárért (794 millió euróért) a Deutsche Telekomnak adta el. 2001 júliusában a Račan-kormány beleegyezett abba, hogy a Hrvatski Telekom részvényeinek 16 százalékát 500 millió euróért ugyancsak a Deutsche Telekom vásárolja meg. Ezzel az üzlettel az említett horvát vállalat német ellenőrzés alá került. (EBRD, 1997, 1999, 2000 és 2001; *Gligorov*, 1999; *Réti*, 1998.)

A zágrábi parlament 2001 júliusában törvényt fogadott el az energiaszolgáltatásról, a villamosenergia-piacról, az energetikai tevékenységek szabályozásáról, a földgázpiacról, valamint a kőolaj és a kőolajszármazékok piacáról.³ Ezek a törvények meghatározták a szabályozás és piaci liberalizálás kereteit az energiaszektorban. Ugyanebben a hónapban a USAID-dal karöltve megkezdtek annak a Világbank által finanszírozott 7 millió dolláros projektnek a megvalósítását, amely az igazságszolgáltatás és a csődeljárás hatékonyságának növelésére irányul. E program középpontjába a bíróságok és bíróságon kívüli intézmények erősítését állították a szükséges szakemberképzés és a csődtömeg gondnokság jogi információs rendszerének kiépítése révén (EBRD, 2001, 130–131. o.).

A 18. táblázat adatai alapján megállapítható, hogy a privatizáció eredményeként a magánszektor részaránya Horvátországban 1993 és 2000 között a bruttó hazai termékben kétszeresére, a foglalkoztatottságban 1,6-szeresére emelkedett. 2000-ben a magánszektor részesedése a GDP előállításából háromnegyedét tette ki a magyarországi szintnek. A privatizációs bevételek a GDP-hez viszonyítva – az 1994 és 2000 közötti igen gyors növekedés ellenére – 2000-ben csupán kb. egyharmadát érték el hazánk megfelelő mutatójának.

³ A villamosenergia- és földgázpiacot az ipari fogyasztók számára 2002 januárjában nyitották meg (lásd: EBRD, 2002, 50. o.).

A magánszektor valódi mérete azonban lényegesen nagyobb lehet az EBRD becslésénél. *Lovrinčević, Mikulić és Nikšić Paulić* [2002, 37–38. o.] szerint a fekete gazdaság 1998-ban a hivatalos horvát GDP 8,9 százalékát, 1999-ben pedig 8,1 százalékát tette ki. Ezeket a számokat az említett szerzők konzervatív becslésnek tekintik.

Az átalakulás kezdetén Horvátországnak viszonylag nem nagy államapparátusa volt. A kilencvenes években azonban a bürokrácia túllépte az ésszerűség határait, s az évtized végére az államadósság elérte a GDP 59 százalékát (*Bičanić*, 2002).

18. táblázat

A privatizáció alakulása Horvátországban és Magyarországon 1993 és 2000 között

Év	Horvátország			Magyarország		
	A magánszektor százalékos részaránya		Privatizációs bevételek* a GDP százalékában	A magánszektor százalékos részaránya		Privatizációs bevételek a GDP százalékában
	a GDP-ben	a foglalkoz- tatottságban		a GDP-ben	a foglalkoz- tatottságban	
1993	30,0	36,0	n.a.	50,0	n.a.	8,7
1994	35,0	45,0	0,4	55,0	n.a.	12,3
1995	40,0	48,0	0,9	60,0	71,0	20,8
1996	50,0	53,0	1,4	70,0	76,8	23,4
1997	55,0	54,0	2,0	75,0	83,3	27,4
1998	55,0	54,0	3,6	80,0	81,4	28,5
1999	60,0	58,0	8,1	80,0	n.a.	29,6
2000	60,0	56,0	10,1	80,0	n.a.	30,1

* A befagyasztott külföldi devizabetétekkel végzett csereügyletek nélkül.

Forrás: EBRD [2001] 132, 156. o.

19. táblázat

A vállalatoknak nyújtott költségvetési támogatások a GDP százalékában

Év	Horvát- ország	Csehország	Észt- ország	Lengyel- ország	Lettország	Litvánia	Magyar- ország	Szlovákia	Szlovénia
1991	3,9	n.a.	n.a.	3,3	n.a.	n.a.	6,6	n.a.	2,8
1992	3,8	n.a.	n.a.	1,7	n.a.	n.a.	5,4	4,0	2,9
1993	3,6	6,4	1,5	1,4	n.a.	1,4	5,2	3,7	2,6
1994	2,0	7,1	1,4	1,2	0,2	1,7	5,9	3,0	2,0
1995	1,8	8,3	1,9	1,1	0,4	1,1	4,9	2,6	1,9
1996	1,9	8,0	0,9	0,8	0,8	1,3	5,6	2,3	1,4
1997	1,9	7,8	0,3	0,8	5,2	0,9	4,9	2,4	1,4
1998	2,4	7,8	0,9	0,5	4,7	0,5	5,2	2,0	1,5
1999	2,4	7,7	0,9	0,4	5,2	0,4	4,8	1,9	1,7
2000	2,4	10,2	0,8	n.a.	5,0	0,2	n.a.	4,0	1,5

Forrás: Transition Report különböző kötetei.

Milyen szerepe volt az államnak a vállalati szektor finanszírozásában az elmúlt évtized során Horvátországban más közép-kelet-európai országokkal összehasonlítva?

A 19. táblázatból látható, hogy 1991 és 2000 között a vállalatoknak nyújtott költségvetési támogatások GDP-hez viszonyított szintje Horvátországban kétötöddel csökkent. A rendelkezésre álló adatok azt mutatják, hogy 1999-ben ez a szint a horvát gazdaságban 1,3-szer múlta felül Szlovákia, 1,4-szer Szlovénia, 2,7-szer Észtország és hatszorosan Lengyelország és Litvánia analóg mutatóját. Ugyanakkor Magyarországon kétszer, Lettországban 2,2-szer, Csehországban 3,2-szer volt magasabb, mint Horvátor-

szágban. Megjegyzendő, hogy a Világbank adatai szerint a kis- és közepes méretű vállalatok aránya az összes vállalat számában 1999-ben Horvátországban 89,9, Csehországban 78,2, Észtországban 97,8, Lengyelországban 71,1, Lettországban 87,7, Litvániában 82,4, Magyarországon 84,8, Szlovákiában 68,1, Szlovéniában 68,0 százalék volt (Klapper – Sarria-Allende – Sulla, 2002, 31. o.).

A kilencvenes években a kormányzat gyakran intervencionista gazdaságpolitikát folytatott, ami különösen az állami vállalatok támogatásában jutott kifejezésre. A nemzeti tőke megteremtésére irányuló erőfeszítések kliensrendszert eredményeztek, széles körű állami paternalizmussal és korrupcióval jártak együtt. A közösségi szolgáltatásokat (például egészségügy) alacsony hatékonyság jellemezte. A pénzügyi szféra a politikusokkal és üzletemberekkel nem piaci jellegű kapcsolatokat épített ki. A reformok ütemezése sok esetben a járadékvadászatnak engedett teret és a társadalmi egyenlőtlenség fokozódását vonta maga után (Bičanić, 2002).

20. táblázat

Nem törlesztett hitelek a teljes hitelállomány százalékában

Év	Horvátország	Csehország	Észtország	Lengyelország	Lettország	Litvánia	Magyarország	Szlovákia	Szlovénia
1995	12,9	26,6	2,4	23,9	19,0	17,3	12,1	41,3	9,3
1996	11,2	21,8	2,0	14,7	20,0	32,2	9,0	31,8	10,1
1997	8,2	19,9	2,1	11,5	10,0	28,3	5,3	33,4	10,0
1998	12,6	20,3	4,0	11,8	6,8	12,5	6,8	44,3	9,5
1999	20,6	21,5	2,9	14,5	6,8	11,9	4,4	32,9	8,6
2000	19,7	19,3	1,5	15,9	5,0	10,8	3,1	26,2	8,5

Forrás: EBRD [2001] 132., 136., 140., 156., 168., 172., 180., 192., 196. o.

A 20. táblázat adatai szerint 1995 és 2000 között a nem törlesztett hitelek aránya Horvátországban másfélszeresére emelkedett. Ez az arány 2000-ben nagyjából Csehország szintjének felelt meg, míg Lengyelországét 1,2-szer, Litvániáét 1,8-szer, Szlovéniáét 2,3-szer, Lettországét 3,9-szer, Magyarországot 6,4-szer, Észtországét 13,1-szer haladta meg. A vizsgált átalakuló országok közül a szóban forgó mutató csak Szlovákiában volt magasabb, mint Horvátországban (1,3-szer). Ennek kapcsán Šonje és Vujčić [2000] rámutatnak arra, hogy az átalakulás egyik legkomolyabb problémáját Horvátországban a pénzügyi fegyelem alacsony foka jelenti. A fegyelem hiánya a szektorok közötti összes viszonylatban jelentkezik: magánszektor – állam (adócsalás), állam – magánszektor (nem teljesített állami kötelezettségek), magánszektor – magánszektor (a vállalatok egymás iránt nem teljesített kötelezettségei).

A horvát bankok a stabilizáció előtt nem játszottak jelentősebb gazdasági szerepet. Az infláció magas rátája miatt a bankbetétek reálkamatlábai negatívak voltak. Ugyanakkor a külföldi devizabetéteket magas kamatokkal ösztönözték. A pénzügyi eszközök gyors ütemben áramlottak ki a bankszférából, ami a devizataralékok drasztikus megcsappanásához vezetett. Ezért a pénzügyi szektor erősítése érdekében a Szábor 1993 októberében elfogadta az első banktörvényt. A bankok újratökésítésére államkötvényeket bocsátottak ki, ami ugyan növelte fizetőképességüket, de nem változtatott a tulajdonosi struktúrán és az ösztönzők jellegén. Jóllehet a bankok szanálásáról szóló törvény 1994 júniusában lépett hatályba, maga a szanálás csak 1995 novemberében kezdődött el. A bankok pénzügyi talpra állítása során, amelyet a törvény értelmében külön ügynökség végzett, a rossz hitelek lekerültek a mérlegszámáról, a banki részvényekért cserébe az állam friss tőkét injektált, a menedzsmentet újjászervezték és kezdeményezték a magánosítást. Ezzel sikerült pontot tenni az 1989-től 1996-ig tartó ún. első horvát bankválságra. 1996 októberében

megalakult az Értékpapír- és Tőzsdebizottság, amely felügyeli az értékpapír-kibocsátást és -kereskedelmet, meghatározza a kereskedés szabályait, a fúziókkal kapcsolatos törvényhozás kereteit és szavatolja a befektetők védelmét. (Lásd: *Anušić – Rohatinski – Šonje*, 1995; *Lovegrove*, 1998; *Šonje – Kraft – Dorsey*, 1996; *Šonje – Vujčić*, 2000.)

1998 márciusában fizetéseképtelenné vált az ország ötödik legnagyobb bankja, a Dubrovačka Banka, s ezzel *kirobbant a második bankválság*. Az említett bankot áprilisban szanálták, de rajta kívül csődbe jutott egy sor kis és közepes méretű bank is. A Horvát Nemzeti Bank (HNB) Tanácsa 1998-ban csődeljárást indított két betéti társasággal szemben, amelyeket 1999-ben további hat pénzintézet követett. Mindez rávilágított arra, hogy *a tőkebeáramlás a pénzügyi szektorba számos esetben magas erkölcsi kockázat és megfontolatlan gyakorlati eljárások mellett ment végbe. Ezek a negatív jelenségek az alacsony hazai likviditással, az orosz válság és a koszovói konfliktus hatásával párosulva a horvát gazdaságban 1998–1999-ben recessziót okoztak, s komolyan aláásták a HNB nehezen megszerzett hitelességét. A válság leküzdése érdekében 1998 decemberében életbe léptették az új banktörvényt, amely a HNB felügyeleti jogkörét erősítette* (*Kraft*, 1999; *Šonje – Vujčić*, 2000).

A Slavonska Banka Kärtner Landes- und Hypothekenbanknak (KLUH) 1998-ban történt eladása után 1999-ben a második legnagyobb horvát bank, a Privredna Banka részvényeinek 66 százalékát 301 millió euróért a Banca Commerciale Italiana vásárolta meg. A 2001 júniusában hozott rendelkezések értelmében a horvát állampolgárok külföldön is nyithatnak devizaszámlát, a horvát bankok pedig külföldi valutában is kínálhatnak hiteleket. 2002 februárjában a Dubrovačka Bankát 32 millió euróért a brit Charlemagne Capitalnak adták el. Márciusban az olasz–német Unicredito-Allianz konzorcium megvásárolta a legnagyobb horvát bankot, a Zagrebačka Bankát. Ezzel egyidejűleg az Unicredito a harmadik legnagyobb horvát bankban, a Splitska Bankában szerzett részvényeinek 63 százalékát a HNB és a versenyhivatal előírásainak megfelelően eladta a német HVB csoportnak. Megjegyzendő, hogy *a horvát bankszektor szanálása nagyon költségesnek bizonyult, és végeredményben csaknem az egész szóban forgó szektort külföldi pénzintézeteknek kellett eladni*. (Lásd: *Gligorov*, 2002; *Gligorov – Hanzl – Holzner – Vidović*, 2002; EBRD, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001 és 2002.)

Szociálpolitikai téren a horvát kormány a délszláv háború befejezése után tervbe vette az átfogó nyugdíjreformot. A korábbi Jugoszlávia idejéből örökölt nyugdíjrendszer a munkások és alkalmazottak azonos arányú, 12,75 százalékos hozzájárulásán alapult. Ezt olyan hárompillérű rendszerrel kívánják felváltani, amely az állami nyugdíjalapba és a magánalapokba befizetett kötelező és önkéntes hozzájárulásokra épül.⁴ Ennek megfelelően a Szábor 1998 júliusában elfogadta a nyugdíjreformról szóló törvényt. A 2000. januári fordulatig azonban csak az első pillért képező állami nyugdíjalap működött. 2000 júliusában a horvát kormány döntést hozott azoknak a nyugdíjasoknak a kompenzálásáról, akiket a nyugdíjak indexálásának 1993–2000 közötti befagyasztása miatt veszteség ért. 2000 októberében létrehoztak egy központi nyilvántartót REGOS elnevezéssel, 2001 májusában pedig szabályozó szervként felállították a Nyugdíjalapokat és Nyugdíjbiztosítást Felügyelő Ügynökséget (HAGENA). Az említett intézkedéseknek köszönhetően 2002 januárjától a nyugdíjrendszer a magánkézben lévő második pillérrel bővült ki. A horvát nyugdíjreform támogatására a Világbank 2002 júniusában külön projekt keretében 27,3 millió dolláros kölcsönt ajánlott fel (EBRD, 1997, 2000 és 2001; The World Bank, 2002).

⁴ Ez az elképzelés a világbanki modellt követi, amely egy állami irányítás alatt álló, nem fundált ún. hazonpillérből, egy magánkézben lévő, fundált ún. hozzájárulásos pillérből és egy önkéntes magánpillérből áll (*Ország – Stiglitz*, 1999, 4. o.).

Az Európai Közösség Horvátország függetlenségét 1992. január 15-én ismert el, s 1994-ben a PHARE-programba is bevonta. 1995-ben azonban a délszláv konfliktus kiéleződése miatt Zágráb kedvezményezett státusát felfüggesztették. 1995 júniusában az Európai Bizottság tárgyalásokat kezdett a horvát kormánnyal kereskedelmi és gazdasági együttműködési egyezmény megkötéséről. Ezek a tárgyalások augusztusban, Krajina visszafoglalásakor félbeszakadtak (Tanner, 2001). A regionális megközelítéssel összhangban az Európai Unió Minisztertanácsa 1997-ben olyan politikai és gazdasági feltételeket támasztott, amelyek Horvátországtól a leendő csatlakozás érdekében a Nyugat-Balkán többi államával (Albánia, Bosznia-Hercegovina, Jugoszlávia és Macedónia) való kapcsolatok kiszélesítését követelték meg. Az EU 1999-ben a térség mind az öt országának stabilizációs és társulási megállapodások megkötését ajánlotta fel (European Commission, 2002).

1999 júniusában a Horvát Köztársaság aláírta a Délkelet-európai Stabilitási Paktumot, melynek keretében 2001 júniusában csatlakozott a délkelet-európai kereskedelem liberalizálásáról és előmozdításáról szóló memorandumhoz. Ez a memorandum, amely 2002 végére 55 millió fogyasztót felölelő regionális szabadkereskedelmi övezet létrehozását irányozta elő, Horvátországon kívül Albániát, Bosznia-Hercegovinát, Bulgáriát, Jugoszláviát (Szerbia-Montenegrót), Macedóniát és Romániát is érinti. Célja a gazdasági növekedés és a magánbefektetések feltételeinek javítása az érintett országok európai integrációs törekvéseivel összhangban (Stability Pact, 2002). 2002 decemberében Zágrábban aláírták Horvátország csatlakozási szerződését a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodáshoz, ami a horvát termelők számára 2003. március 1-jével egy 100 millió fogyasztóra kiterjedő piac megnyitását jelenti a korábbiaknál kedvezőbb feltételek mellett (Kapetanić, 2002; Milovan, 2002).

Közben 2000. január 1-jétől egyszerűbb és átláthatóbb vámtörvény lépett életbe. 2000 júliusában a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) Főtanácsa jóváhagyta Horvátország tagfelvételi kérelmét, míg a hivatalos csatlakozásra november 30-án került sor. A horvát kormány ezzel vállalta, hogy csökkenti mezőgazdasági és ipari termékei vám-védelmét. Az agrártermékeknel már 2001 közepén jelentős vámszintcsökkentést hajtottak végre (EBRD, 2000; KÜM, 2001).

2000 februárjában megalakult a Horvátország–EU konzultatív különbizottság, amely szakértői és technikai segítséget nyújtott Zágrábnak a stabilizációs és társulási folyamatra való felkészülésben. Márciusban az Európai Közösségek zágrábi irodája állandó misszióvá alakult át. Májusban az Európai Bizottság tárgyalásokat kezdeményezett a horvát kormánnyal a stabilizációs és társulási megállapodás megkötéséről. Júniusban az Európai Tanács Feirában az összes nyugat-balkáni országot potenciális tagjelöltnek nyilvánította. Szeptemberben lehetővé tették a horvát termékek többségének vámmentes értékesítését az unió belső piacán. 2000 novemberében Zágrábban megkezdődtek a tárgyalások a brüsszeli bizottság és a horvát kormány képviselői között, amelyek 2001 októberében az Európai Unió és a Horvát Köztársaság *stabilizációs és társulási megállapodásának* aláírásával végződtek. Ez a megállapodás Horvátország fokozatos integrálódását szorgalmazza az uniós struktúrákba. Előírja a politikai párbeszéd kereteinek kialakítását és a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok fejlesztését azzal a céllal, hogy egy hatéves átmeneti időszak után a szerződő felek között szabadkereskedelmi övezet jöjjön létre. A megállapodás alapot teremt az igazságügyi és belügyi együttműködés számára is, és meghatározza azokat az uniós jogszabályokat, melyek átvétele Zágráb számára elengedhetetlen az integrációs folyamatban való hatékony részvétel szempontjából. A stabilizációs és társulási megállapodással párhuzamosan sor került egy a kereskedelemre és az azzal kapcsolatos eljárásokra vonatkozó ideiglenes egyezmény megkötésére is, amely 2001 márciusában lépett hatályba (European Commission, 2002).

A zágrábi parlament 2002 decemberében elfogadta az Európai Unióhoz való közeledésről szóló nyilatkozatot és a csatlakozás nemzeti programját. Horvátország belépését az EU-ba jelenleg a szervezet összes tagállama támogatja. A közelmúlt fejleménye, hogy 2003. január 17-én Olaszország, Szlovénia és Magyarország kormányfői Zágrábban ugyancsak támogatásukról biztosították a teljes jogú uniós tagság megszerzésére irányuló horvát törekvést a négy ország Quadrilaterale néven ismert széles körű politikai és gazdasági együttműködése keretében. Ezt követően 2003. február 21-én Horvátország átnyújtotta hivatalos csatlakozási kérelmét az EU soros görög elnökének (*Kapetanić – Lopandić*, 2003; *Lopandić*, 2003a és 2003b).

Záró megjegyzések

Az Európai Unió keleti bővítésének jelenlegi szakaszában az esélyes országok három csoportba sorolhatók. Az első csoportot a visegrádi együttműködés országai képezik, vagyis Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia. A második csoportba a többi csatlakozásra meghívott ország tartozik, nevezetesen Ciprus, Észtország, Lettország, Litvánia, Málta és Szlovénia. A csatlakozási döntések értelmében az első két csoport államai, amelyek teljes mértékben megfelelnek a koppenhágai kritériumoknak, várhatóan jövőre az EU teljes jogú tagjai lesznek. Végül a harmadik csoportba a 2004-es bővítésből kimaradt három tagjelölt: Bulgária, Románia és Törökország, valamint a csatlakozási kérelmet beadott Horvátország sorolható (vö. *Bara – Szabó*, 2000, 338–343. o.).

A reformpolitikának Horvátországban jelenleg három kihívással kell szembenéznie (EBRD, 2002, 50. o.):

1. A növekvő konkurencia a feldolgozóiparban kedvezően hat a vállalatok teljesítményére, az idegenforgalom restrukturálása érdekében azonban további erőfeszítések szükségesek.

2. Az energiaszektor részleges liberalizálását követően a kormányzatnak hatékony szabályozási keretet kell biztosítania a villamosenergia-termelő társaságok privatizálásához.

3. Miután a bankszektor magánkézbe adása már nagyjából befejeződött, a fő hangsúlyt a továbbiakban a biztosítás privatizálására kell helyezni, s a szóban forgó ágazat számára nyitottabb piacot kell teremteni.

A függetlenség kivívása óta Horvátország gazdasága a piaci reformok terén elért jelentős előrehaladásnak köszönhetően közelebb került az élenjáró átalakuló országokhoz. Ezért *a piaci reformok következetes folytatása reményt ad arra, hogy a Horvát Köztársaság belátható időn belül az Európai Uniónak előbb tagjelöltje, majd teljes jogú tagja legyen.*

Irodalomjegyzék

- Anušić, Z. – Rohatinski, Ž. – Šonje, V.* (szerk.) [1995]: Put u nisku inflaciju: Hrvatska 1993–1994. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske.
- Babić, M. – Jurković, P. – Šonje, V.* [1999]: Banking system development in Croatia. *The Zagreb Journal of Economics*. Vol. 3., No. 3. 75–113. o.
- Bara Zoltán – Szabó Katalin* (szerk.) [2000]: Gazdasági rendszerek, országok, intézmények. Bevezetés az összehasonlító gazdaságtanba. Budapest: AULA.
- Barro, R. J. – Lee, J. W.* [2000]: International data on educational attainment: updates and implications. Center for International Development at Harvard University. Working Paper No. 42 (április). Appendix Data Tables: www.cid.harvard.edu/ciddata/ciddata.html.
- BEA [2002]: National Income and Product Accounts Tables. Bureau of Economic Analysis, United States Department of Commerce, Washington, D.C. Internet: www.bea.doc.gov (október).
- Bičanić, I.* [2002]: The economic role of the state in Southeast European countries in transition. Vienna: WIIW.
- EBRD [1997]: Transition report. Enterprise performance and growth. London.

- EBRD [1998]: Transition report. Financial sector in transition. London.
- EBRD [1999]: Transition report. Ten years of transition. London.
- EBRD [2000]: Transition report. Employment, skills and transition. London.
- EBRD [2001]: Transition report. Energy in transition. London.
- EBRD [2002]: Transition report update. London (május).
- European Commission [2002]: European Union in the world. The EU's relations with Croatia. Internet: europa.eu.int/comm/external_relations/see/croatia/index.htm
- Fakó Péter [1999]: A gazdasági növekedés alakulása Romániában (1991–1997). Internetes tanulmány: www.hhrf.org/magyarkisebseg/m000425.html
- Gligorov, V. [1999]: The Kosovo crisis and the Balkans: background, consequences, costs and prospects. Vienna: WIIW. Current analyses and country profiles. No. 13 (június).
- Gligorov, V. [2002]: The euro in the Balkans. *The Vienna Institute Monthly Report*. No. 1. 19–23. o.
- Gligorov, V. – Vidović, H. [2001a]: The Croatian economy: overview and recent developments. 1st quarterly report. Vienna: WIIW (május).
- Gligorov, V. – Vidović, H. [2001b]: Croatia: enduring problems. 2nd quarterly report. Vienna: WIIW (november).
- Gligorov, V. – Hanzl, D. – Holzner, M. – Vidović, H. [2002]: Recent economic developments and the competitiveness of the Croatian manufacturing industry. Final report. Vienna: WIIW (október).
- Kapetanić, S. [2002]: Hrvatska postala osmom članicom Cefte. *Vjesnik*. December 6. 1–2. o.
- Klapper, L. F. – Sarria-Allende, V. – Sulla, V. [2002]: Small- and medium-size enterprise financing in Eastern Europe. The World Bank. Policy research working paper. No. 2933 (november).
- Kraft, E. [1999]: Croatia's second banking crisis. Third International Conference on Enterprise in Transition. Split (május).
- KSH [1999]: A bruttó hazai termék nemzetközi összehasonlítása, 1996. Budapest.
- KÜM [2001]: Horvátország. Internetes háttéranyag: www.mfa.gov.hu/siwwwwa/online/10010252.html
- Lopandić, B. [2003a]: Podrška ulasku Hrvatske u Europsku uniju. *Vjesnik*. Január 18. 1–2. o.
- Lopandić, B. [2003b]: Sve države članice podržavaju ulazak Hrvatske u Europsku uniju. *Vjesnik*. Január 19. 1. és 3. o.
- Lovegrove, A. [1998]: The bank rehabilitation programme in Croatia. Leatherhead: Glendale Consulting Limited.
- Lovrinčević, Ž. – Mikulić, D. – Nikšić Paulić, B. [2002]: Procjena veličine neslužbenog gospodarstva u Republici Hrvatskoj u razdoblju 1998.– 1999. prema pristupu Eurostata. *Ekonomski pregled*. God. 53, Br. 1–2., 3–48. o.
- Milovan, A. [2002]: Ugovorima o slobodnoj trgovini do povećanja izvoza. *Vjesnik*. December 27., 1. és 3. o.
- Orszag, P. – Stiglitz, J. [1999]: Rethinking pension reform: ten myths about social security systems. Presented at the conference on "New Ideas about Old Age Security". The World Bank, Washington, D.C. (szeptember).
- Palánkai Tibor [1999]: Az európai integráció gazdaságtana. Budapest: AULA.
- Réti Tamás [1998]: A balkáni gazdaságok: elzárkózás vagy felzárkózás? *Külgazdaság*. 42. évf. 3. sz., 53–72. o.
- Stability Pact [2002]: Stability Pact for Southeastern Europe. Internet: www.stabilitypact.org
- Škare, M. – Škrtić, D. [2002]: Može li aktualna fiskalna politika potaknuti gospodarski rast u Hrvatskoj? *Ekonomski pregled*. God. 53, Br. 1–2., 122–143. o.
- Šonje, V. – Kraft, E. – Dorsey, T. [1996]: Monetary and exchange rate policy, capital inflows and the structure of the banking system in Croatia. In: *Blejer, M. – Škreb, M.* [1999]: Financial sector transformation: lessons from economies in transition. Cambridge: Cambridge University Press. 237–265. o.
- Šonje, V. – Škreb, M. [1995]: Exchange rate and prices in a stabilization program: the case of Croatia. In: *Blejer, M. – Škreb, M.* (szerk.) [1997]: Macroeconomic stabilization in transition economies. Cambridge: Cambridge University Press. 212–233. o.
- Šonje, V. – Vujčić, B. [2000]: Hrvatska u drugoj fazi tranzicije 1994–1999. *Istraživanja*. Br. 1-4. Hrvatska narodna banka, Zagreb (június).
- Švob-Djokić, N. (szerk.) [2002]: Research and development policies in the Southeast European countries in transition: Republic of Croatia. Zagreb: IMO.
- Tanner, M. [2001]: Croatia: a nation forged in war. New Haven, CT: Yale University Press.
- The World Bank [2001]: Global Development Finance. Country Tables. Washington, D.C.
- The World Bank [2002]: Proposed appraisal document on a proposed loan in the amount of US\$ 27.3 million to the Republic of Croatia for a Pension System Investment Project. Report No. 23714-HR (június).
- United Nations [2002]: National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables, 1999. New York.